

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

9
2023

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti

08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:
Sharipov Qo'ng'irotboy Avezimbetovich

Elektron nashr. 502 sahifa, 30-sentyabr, 2023-yil.

Bosh muharrir o'rinbosari:
Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Rae Kvon Chung, Janubiy Korea, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Toshkulov Abduqodir Hamidovich, i.f.d., prof., O'zbekiston Respublikasi Prezidentining yoshlar, fan, ta'lim, sog'liqni saqlash, madaniyat va sport masalalari bo'yicha maslahatchisi o'rinbosari
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Sharipov Qo'ng'irotboy Avazimbetovich, t.f.d., prof., TDIU rektori
Oblamuradov Narzulla Naimovich, i.f.n., dots., O'zR Tabiat resurslari vaziri o'rinbosari
Djumaniyazov Maqsud Allanazarovich, Qoraqalpog'iston Respublikasi Tabiat resurslari qo'mitasi raisi
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Eshov Mansur Po'latovich, i.f.d., prof., TDIU Akademik faoliyat bo'yicha prorektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMBIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Maqsud Abdullayevich, p.f.d., prof., TDIU Moliya-iqtisod ishlari bo'yicha prorektori
Karimov Norboy G'aniyevich, i.f.d., prof., TDIU huzuridagi PKQTMO tarmoq markazi direktori
Hakimov Nazar Hakimovich, f.f.d. TDIU profesor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU Marketing kafedrasini professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., prof., Atrof-muhit va tabiatni muhofaza qilish texnologiyalari ilmiy-tadqiqot instituti
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., Toshkent arxitektura-qurilish universiteti katta o'qituvchisi
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Sevil Piriyea Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU Ilmiy tadqiqotlar va innovatsiyalar departamenti rahbari
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU huzuridagi Pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq Markazi xorijiy hamkorlik bo'yicha mutaxassis

Ekspertlar kengashi:

Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Imomqulov To'liq Burxonovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,
O'zR Tabiat resurslari vazirligi,
O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot"
jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Ichki turizmni rivojlanlantirishda davlatning o'rne.....	7
Dehqonov Burxon Rustamovich , tayanch doktorant	
Qishloq xo'jaligida sug'orish tizimlari boshqaruvini rivojlantirish yo'llari	11
Mirjamilova Hulkar Nurali qizi , assistent	
Yangi O'zbekiston sharoitida o'simliklar karantini tizimi faoliyatini takomillashtirish va iqtisodiy samaradorligini oshirish	15
Alimov Murodkosim Achilovich , mustaqil izlanuvchi	
"Yashil iqtisodiyot" da energetika sohasini investitsion holatining statistik tahlili	20
Umarov Faxriddin Umar o'g'li , katta o'qituvchi	
Yoqilg'i-energetika korxonalari moliyaviy barqarorligini ta'minlashda investitsion faoliyatning ahamiyati	26
Ergashev Muhibbek Aslam o'g'li , mustaqil izlanuvchi	
Tog'li hududlarda turizm biznesining rivojlanishi	31
Abduvakil Alimov Komil o'g'li , tayanch doktorant	
Ta'lim turizmining nazariy asoslari va O'zbekistondagi tendensiyalari.....	38
Maxmudova Nodira O'ktamovna , tayanch doktorant	
Turizmga innovatsion texnologiyalarni joriy qilish shart sharoitlari	43
Po'latov Ma'murjon Murodjon o'g'li , tayanch doktorant	
Mintaqaviy investitsion loyihalarning jozibadorligi tahlillari masalalari	46
Davlyatshayev Akmal Ashurmamatovich , dotsent, i. f. n.	
Yashil iqtisodiyotning tijorat banklaridagi ahamiyati va ularning raqamlashuvi	51
Maxmudova Muxlisa Qodirjon qizi , dotsent, PhD	
Turizmni rivojlantirishda "Tourism 4.0" konsepsiyasini joriy etish masalalari	57
Yuldasheva Dilnoza Ulug'bekovna , mustaqil tadqiqotchi	
Davlat tomonidan qishloq xo'jaligini moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish	62
Ollokulova Feruza Mansurovna , PhD; Jabborov Jahongir Abduvohid o'g'li , magistrant	
Перспективные направления "Зелёной химии" для Республики Узбекистан.....	66
Султанходжаев Бахтиёр Забихуллаевич	
O'zbekistonda transport va logistika sohasini rivojlantirish strategiyasi	73
Usmonov Botir , magistr	
Hududlarda investitsion faollikni oshirishga qaratilgan mexanizmni takomillashtirish	78
Sunatullayeva Shaxnoza Xurshid qizi , tayanch doktorant	
Qurilish tarmoqlarida boshqaruv faoliyatining iqtisodiy ko'rsatkichlari tahlili.....	82
Mirsodiqov Abdulla Tursunaliyevich , PhD	
Connection between interest rate on loans, cash flow and turnover of funds	87
Sharbat Abdullaeva , Professor; Sardor Abdullaev , the applicant	
Econometric Analysis of the Impact of IPO on the Market Capitalization of Companies	92
Shakhzod Saydullaev , PhD.	
Davlat xaridlarini takomillashtirishda byudjet mablag'laridan samarali foydalanishning mohiyati va zarurligi	101
Raximjonov Kamronbek Ilxomjon o'g'li , mustaqil tadqiqotchi	
O'zbekistonda to'lov tizimining raqamli transformatsiyasining o'ziga xos xususiyatlari.....	105
Otamurodov Shavkat Nusratillayevich , i. f. d. (DSc); Eshqulova Nasiba Normo'minovna , o'qituvchi	
Tijorat banki xizmatlarida ta'lim kreditining o'rne va uni takomillashtirish masalalari.....	110
Eldor Uskanov , mustaqil tadqiqotchi	
Korxonaning strategik boshqaruvini takomillashtirish	114
Maxmudov Nosir Maxmudovich , professor; Elmurodov Faxriddin Farxodovich , magistratura tinglovchisi	
Respublikada kichik biznesni moliya-kredit mexanizmlari orqali qo'llab-quvvatlash masalalari.....	120
Ergashev Otamurod Toshtemirovich , PhD	
Mulk iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda muammo va yechimlar	125
Ermatov Musojalil Komilovich , kafedra dotsenti v. b.; Abdunazarov Oybek Abdumutalibovich , katta o'qituvchi	

Using intelligent and decision support systems for developing University Curriculum: semi-automated need analysis approach.....	132
Abduraxmanov Zafar Batirovich; Ikromov Sayidolim Ismoilovich	
Challenges of Developing a Competitive Environment in the Context of Economic Liberalization.....	138
Akobirova Nodira Najmiddin qizi, asisstent	
Topical Issues of the Development of Recreational-Tourist and Military-Recreational Activities.....	141
Alimova Guzal Alisherovna, PhD in economics, docent	
Kreditlash jarayonlarida xulq-atvor iqtisodiyoti omilini joriy etish istiqbollari	146
Jo'rayeva Sevara Zakirovna, mustaqil izlanuvchi (PhD)	
Portfelli xorijiy investitsiyalarning milliy iqtisodiyotni rivojlantirishdagi roli	152
Kamilova Iroda Xusniddinovna, PhD	
Exploring the Ethical Dimensions of Artificial Intelligence in Advancing Human Rights and Sustainability	156
Matkarimova Gulchekhra Abdusamatovna, Professor	
Tijorat banklarida muammoli kreditlar bilan ishlashning nazariy asoslari.....	163
Maxmudov Rahimjon Xamid o'g'li, mustaqil izlanuvchi	
Barqaror iqtisodiy o'sishga yalpi talab va yalpi taklif omillarining ta'siri.....	170
Nabiyev Ulug'bek Mirodiljon o'g'li, tayanch doktorant	
The potential advantages of implementing the Total Quality Education Management (TQEM) concept	175
Otakulov Makhamadjon, PhD	
Kichik yashil biznesni yanada rivojlantirish imkoniyatlari	181
Raximova Kizlarxon Ne'matjon qizi	
Jamg'armalar investitsiyalar manbasi sifatida	185
Sadikova Ra'no Abdullayevna, i. f. n., dots.	
Davlat moliyasining moddiy asosini oshirish orqali iqtisodiy o'sishga erishish	188
Shamsiyev Shuxrat Sayfutdin o'g'li, mustaqil izlanuvchi	
Aholi turmush darajasini oshirishda ijtimoiy himoyaning o'rni	191
Sherjonov Sherjon Alijan o'g'li, mustaqil izlanuvchi	
Xo'jalik yurituvchi subyektlar to'lov qobiliyatini aniqlashning nazariy-uslubiy masalalari.....	196
Adashaliyev Baxtiyorjon Valisher o'g'li, dekan o'rinbosari	
Kichik sanoat zonalari faoliyatini samarali boshqarish tamoyillari	203
Shodmonqulov Kamoliddin Murodillayevich, dotsent; Adilbekov Allayar Anvarbekovich, magistrant	
Aholini ijtimoiy himoya qilishda pensiya va ijtimoiy nafaqalarning o'rni.....	206
Aliyev Ma'ruf Komiljon o'g'li, mustaqil izlanuvchisi	
Использование методов управления для повышения эффективности производства на предприятиях.....	212
Алиева Надирахон Абдумаликовна, PhD. доц.; Тлеумуратова Мадинабону Дилмурат кизи, ст. 3-курса	
Korxonalar moliyaviy barqarorligini ta'minlash mexanizmini takomillashtirish.....	217
Z. G. Allaberganov, kafedra dotsenti	
Davlat fiskal (byudjet-soliq) siyosatining aholi bandligiga ta'siri va uni takomillashtirish.....	222
Asatullayev Xurshid Sunatullayevich, i. f. n., professor	
O'zbekistonda iqtisodiyot tarmoqlariga raqamli iqtisodiyotni shakllantirish omillari.....	228
Axmedova Yulduz Sunatullayevna, kafedra o'qituvchisi	
Moliyaviy risklarni baholash usullari, boshqaruvdagi yondashuvlari	232
Baymuratova Gulirayxon Tursunbayevna, kafedra dotsenti	
Sug'urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligini ta'minlashda biznes jarayonlarini boshqarish	236
Baxriyev Dilshod Rizvonkulovich, mustaqil izlanuvchi	
Tijorat banklarida investitsiya loyihalarini moliyalashtirishning ekonometrik modellashtirish ko'rsatkichlari.....	242
Berdiyev Akram O'ktamovich, mustaqil izlanuvchi	
Innovatsion muhitni shakllanishi va rivojlanishida investitsiyaning zarurligi	253
Bobobekov Ergash Abdumalikovich	
Meva-sabzavotchilik klasterlarida yashil moliyalashtirishning nazariy asoslari va xususiyatlari	258
Botirov Erkinjon Xayitovich, kafedra dotsenti	

O'zbekiston Respublikasida xorijiy investitsiyalarni jalb etish orqali investitsion salohiyatni oshirish	263
G'aybullayev Odil Baxtiyarovich , kafedra dotsenti v. b.	
Tadbirkorlik subyektlarining innovatsion loyihalarini moliyalashtirishni qo'llab-quvvatlash mexanizmini takomillashtirish	269
Jubanova Bayramgul Aymuratovna , PhD	
Soliq ma'muriyatchiligi va uni raqamlashtirishni ekspert baholash yo'llari	272
Ibragimov Boburshoh Bohodir o'g'li , i. f. d. (PhD), doktorant (DSc)	
Xalqaro standartlarga muvofiq buxgalteriya autsorserlari tomonidan moliyaviy hisobotlarni transformatsiya qilishni takomillashtirish	278
Islomov Alisher Baxtiyor o'g'li , mustaqil izlanuvchi	
O'zbekistonda moliyaviy hisob va hisobotni MHXSlariga transformatsiya qilishda asosiy vositalar hisobini tashkil etish masalalari	284
Qurbonova Shaxrinov , tayanch doktorant	
Yerlarning degradatsiyaga uchrashi va oldini olish bo'yicha chora-tadbirlar	288
Mamanazarova Nasiba Jo'rayevna , kafedra doktoranti	
Davlat sektorida ichki auditni tashkil etish xususiyatlari	292
Mamirjon Jaloliddinov , mustaqil izlanuvchi	
Финансирование акционерных общества через рынок капитала	297
Муминов Шохжахон Суюнович , ассистент кафедры	
Необходимость развития предпринимательской и страховой деятельности риски на рынке Узбекистана	302
Муятдинов Махмуд Жалелович , независимый исследователь	
Инвестиционная привлекательность как фактор экономического развития страны	307
Назарова Гузал Баходировна	
Tijorat banklarida kreditlash jarayonlarini takomillashtirish masalalari	312
Nozima Abdullayeva , mustaqil tadqiqotchi	
Tijorat banklarining xizmatlar sohasini kreditlash amaliyotiga ta'sir etuvchi omillarning ekonometrik tahlili	316
Nurmuxammedov Abdijabbar Yunusovich , kafedra dotsenti v. b.	
Современное решение, которое положительно влияет на логистические услуги и резко снижает смертность на перекрестках	326
Тажимуратов Умид Рузматович , кандидат медицинских наук, доцент; Жуманиёзов Эркин Худойбергенович , кандидат медицинских наук, доцент; Тажимуратов Рузмат Отажанович , кандидат медицинских наук, Тажимуратов Абдусами Умид угли , ученик 10 класса	
O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarida dividend siyosati va tendensiyalari tahlili	333
Temirov Abdulaziz Alimjanovich , kafedra dotsenti, i. f. n.	
Современное состояние инвестиционного потенциала Республики Узбекистан	339
Топилдиев Соҳибжон Раҳимжонович , DSc; Одилова Дилноза Барнаевна , PhD	
Portfelli xorijiy investitsiyalarni milliy iqtisodiyotni rivojlantirishdagi roli	345
Tosheva Ziroat Aliqul qizi	
Kichik biznes subyektlarida raqamli texnologiyalardan foydalanishning ilmiy-nazariy jihatlarini	349
To'rayeva Nafisa Odilovna , mustaqil izlanuvchi	
О достижениях Узбекистана в реализации национальных целей и задач устойчивого развития	355
Турсун Мухитович Ахмедов , и. ф. д., проф.; Гавхар Рустамовна Хидирова , докторант, и. ф. ф. д., доц.	
Влияние корпоративного управления в зеленой экономике	359
Уринов Бобур Насиллоевич , заведующий кафедрой	
Ko'chmas mulkni soliqqa tortishning o'ziga xos xususiyatlari	366
Fayziyev Farrux Abdullaxojayevich , kafedra dotsenti	
Transport tizimi iqtisodiy rivojlantirish yo'nalishlari	374
Fayzullayev Javlonbek Sultonovich , DSc.	
Oliy ta'lim muassasalarida byudjet mablag'laridan samarali foydalanishning ayrim fundamental masalalari	382
Xayriddinov Sh. B. , mustaqil izlanuvchi	

Xalqaro raqamli valyuta bozorini rivojlantirish istiqbollari	385
Xolov Nabijon Qaxramonovich , PhD.	
Nodavlat notijorat tashkilotlarning rivojlanishi va hozirgi shart-sharoitlari	391
Xusanov Otabek Nishonovich , PhD, mustaqil izlanuvchi	
Banklarining aktivlarini daromadlilikini oshirish yo'llari	396
Elbusinova Umida Xamidullayevna , kafedra dotsenti	
Особенности методики проведения аудита затрат на производство	401
Хилола Икрамова Ровшан кизи , базовый докторант	
Ta'lim islohotlarining ma'naviyatdagi o'rni	407
Bekdavlat Aliyev	
O'zbekistonda tijorat banklari emission operatsiyalarining dolzarb masalalari	412
O'ktamova Nozima Narzulla qizi , kafedra dotsenti	
Moliyaviy barqarorligi tushunchasining konseptual mohiyati, turlari va asosiy tavsiflari	416
Eshquvlatov Aziz Baxtiyorovich , mustaqil izlanuvchi	
XX asr jadid ma'rifatparvarlari Abdurahmon Toshkandiy va	
Abdulla Avloniy axloqiy konsepsiyalaridagi umumiylik va xususiylik	420
Abrorxon Asatulloev Asatulloevich , falsafa fanlari doktori (PhD)	
Yer resurslaridan foydalanishning iqtisodiy va huquqiy asoslari	424
Abdurahmanova Muqaddas Toxtasinovna	
Стратегии привлечения иностранных инвестиций для	
содействия устойчивому экономическому росту в	
Республике Узбекистан с акцентом на инициативы зеленого развития	431
Нилуфар Зикируллаева Дилмуродовна , аспирант	
Bank tizimi barqarorligini oshirishda kredit risklarining ahamiyati va ularni kamaytirish yo'llari	440
Xolmatov Farhodjon Kubayevich , iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori, professor	
Baholash faoliyatini rivojlantirish yo'nalishlari va uning huquqiy asoslari	446
Bobirjon Aktamov , mustaqil tadqiqotchi	
Suv resurslaridan foydalanishni iqtisodiy boshqarish samaradorligini	
kompleks baholash uslubiyoti	454
Axmedov Sayfullo Normatovich , t. f. n., mustaqil tadqiqotchi	
Oliy ta'lim muassasalarida ilmiy-tadqiqot faoliyatini boshqarishni	
takomillashtirish metodologiyasini ishlab chiqish	459
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li	
Daromadlarni qayta taqsimlashda "tashabbusli byudjet" tizimini qo'llashning	
zamonaviy modellari va ulardan samarali foydalanish yo'llari	464
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich , dotsenti, iqtisodiyot fanlari nomzodi	
The Impact of Foreign Direct Investment on Economic Growth in Uzbekistan	472
Tulkin Imomqulov , PhD Associate Professor	
O'zbekistonda elektron tijoratning rivojlanish bosqichlari	478
Karimova Shirin Zoxid qizi , tayanch doktorant	
O'zbekistonda kichik tadbirkorlik subyektlari faoliyati ijtimoiy-iqtisodiy	
rivojlanishining statistik tahlili	483
Saodat Toshaliyeva Toxirova , PhD	
Современное состояние инвестиционного потенциала Республики Узбекистан	490
Топилдиев Соҳибжон Раҳимжонович , DSc; Одилова Дилноза Барнаевна , PhD	
Tijorat banklari kreditlari hajimining barqaror o'sishini ta'minlash	497
J. Y. Isakov , i.f.d., prof.	

TIJORAT BANKLARI KREDITLARI HAJIMINING BARQAROR O'SISHINI TA'MINLASH

J. Y. Isakov
i.f.d., prof.TDIU

Annotatsiya: Tijorat banklari kreditlari hajmining barqaror o'sishini ta'minlash milliy iqtisodiyot real sektori korxonalarining investitsion xarajatlarini moliyalashtirish amaliyotini takomillashtirishning zaruriy shartlaridan biri hisoblanadi. Shu sababli, mamlakat bank tizimini isloh qilishning 2020–2025-yillarga mo'ljallangan strategiyasida banklar kreditlarining barqaror va mo'tadil o'sishini ta'minlash bank tizimini isloh qilishning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilgan.

Maqolada mamlakat banklari kreditlarining barqaror o'sishini ta'minlash bilan bog'liq bo'lgan muammolar aniqlangan va ularni hal qilishga qaratilgan ilmiy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: tijorat banki, kredit, kredit portfeli, tasniflangan kreditlar, muammoli kredit, daromad, foizli daromad, foiz stavkasi, inflyatsiya, depozit.

Abstract: Ensuring the stable growth of commercial banks' loans is one of the necessary conditions for improving the practice of financing investment costs of enterprises of the real sector of the national economy. Therefore, in the 2020–2025 strategy for reforming the country's banking system, ensuring stable and moderate growth of bank loans is recognized as one of the priority areas of banking system reform.

In the article, the problems related to ensuring the stable growth of loans of the country's banks are identified and scientific proposals aimed at solving them are developed.

Key words: commercial banking, loan, loan portfolio, classified loans, problem loan, income, interest income, interest rate, inflation, deposit.

Аннотация: Обеспечение стабильного роста кредитов коммерческих банков является одним из необходимых условий совершенствования практики финансирования инвестиционных затрат предприятий реального сектора национальной экономики. Поэтому в стратегии реформирования банковской системы страны на 2020–2025 годы обеспечение стабильного и умеренного роста банковских кредитов признано одним из приоритетных направлений реформирования банковской системы.

В статье обозначены проблемы, связанные с обеспечением стабильного роста кредитов банков страны, и разработаны научные предложения, направленные на их решение.

Ключевые слова: коммерческий банкинг, кредит, кредитный портфель, классифицированные кредиты, проблемный кредит, доход, процентный доход, процентная ставка, инфляция, депозит.

KIRISH

O'zbekiston Respublikasida ham tijorat banklarining kreditlash amaliyotini takomillashtirish mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Xususan, 2020–2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasi bank tizimini isloh qilish strategiyasida faqatgina bozor talablari asosida kreditlash, banklarning davlat resurslariga bo'lgan qaramligini kamaytirish, kredit portfeli sifati va tavakkalchiliklarni boshqarish sifatini yaxshilash, kreditlash hajmlari o'sishining mo'tadil darajasiga amal qilish mamlakat bank tizimini isloh qilish strategiyasining ustuvor yo'nalishlari sifatida e'tirof etilgan ^[1]. Bu esa, o'z navbatida, tijorat banklari kreditlarining barqaror o'sishini ta'minlash zaruriyatini yuzaga keltiradi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

J. Sinkining fikricha, banklarning asosiy faoliyati kreditlarni depozitlar orqali moliyalashtirishdan iborat. Biroq agar ilgari banklar faqat moliyaviy resurslarni taqsimlash jarayonida vositachilar sifatida qaralgan bo'lsa, iqtisodiy rivojlanishning hozirgi bosqichida ularni axborot ishlab chiqarish va operatsiyalarni ta'minlash bilan shug'ullanadigan korxonalar, deb hisoblash mumkin ^[2].

Uerta de Sotoning xulosasiga ko'ra, tijorat banklari investitsion kreditlarining foiz stavkalarini pasayishi bunga qadar foyda keltirmayotgan investitsiya loyihalarini foyda keltiradigan investitsiya loyihalariga aylantiradi va banklar tomonidan ixtiyoriy jamg'armalar bilan ta'minlanmagan kreditlar hisobidan investitsiya loyihalarini moliyalashtirilishi natijasida investitsiya loyihalarining barbod bo'lishi va berilgan kreditlarning qaytmasligi holatlari yuzaga keladi ^[3].

V. Kayukov va A. Kayukovlarning fikriga ko'ra, banklar tomonidan korxonalarni banklarning kreditlari bilan ta'minlash mexanizmini takomillashtirish uchun tijorat banklarining resurs bazasini mustahkamlash, banklarning aktiv va passivlarining hajmi va muddatiga ko'ra mutanosibligini ta'minlash lozim ^[4].

O. Lavrushinning xulosasiga ko'ra, kredit liniyasi doirasida yiriklashtirilgan obyekt bo'yicha qisqa muddatli kreditlashning yirik korxonalar uchun quyidagi afzalliklari mavjud:

- faqat yuridik shaxslarga beriladi;
- bankning mijozlari bo'lib faqat yirik korxonalar hisoblanadi;
- kredit oluvchilar bo'lib doimiy ravishda qisqa muddatli resurslarga ehtiyoji bo'lgan korxonalar hisoblanadi;
- ushbu kreditni oluvchilarning asosiy hisobraqami kredit berayotgan bankda bo'ladi;
- kredit faqat moliyaviy jihatdan ishonchli bo'lgan mijozlarga beriladi ^[5].

J. Gudlning xulosasiga ko'ra, koronavirus pandemiyasining banklarning kreditlash amaliyotiga nisbatan salbiy ta'siri kreditlarning qaytmasligi natijasida banklarda likvidlilik muammosida namoyon bo'lmoqda. Ushbu muammoni hal qilish maqsadida birinchidan, Angliya Hukumati tomonidan kafolatlangan kreditlar sifati 330 mlrd. funt sterlingga kafolat berish belgilandi; ikkinchidan, Angliya Markaziy banki 2020-yil 19-martda o'zining 325 yillik tarixi mobaynidagi eng past diskont stavkasini (0,1%) o'rnatdi ^[6].

Bir guruh xitoylik iqtisodchi olimlarning fikriga ko'ra, Markaziy bankning majburiy zaxira talablarini pasaytirish orqali kreditlarning foiz stavkalarini pasaytirish koroanvirus pandemiyachsi oqibatlarining tijorat banklarining kreditlash amaliyotiga nisbatan salbiy ta'sirini yumshatishda muhim o'rin tutadi. Xitoy Xalq banki 2020-yil 13-martda 550 mlrd. yuan (70,3 mlrd. AQSh dollari) miqdoridagi mablag'larni bo'shatish maqsadida zaxira talablarini kamaytirishini e'lon qildi. Shu munosabat bilan kredit to'loviga layoqatli korporatsiyalarga beriladigan bir yillik kreditlarning stavkasi 0,1 foizga, besh yillik kreditlarning stavkasi 0,05 foizga pasaytirildi ^[7].

O. Sattarovning xulosasiga ko'ra, kreditlardan ko'rilgan zararlarni qoplashga mo'ljallangan zaxira ajratmalari darajasini yuqori bo'lishi tijorat banklari barqarorligini ta'minlash nuqtayi nazaridan salbiy holat hisoblanadi ^[8].

L. Muradovanning xulosasiga ko'ra, tijorat banklari kredit portfelining 25 foizini tashkil etadigan muayyan tarmoq korxonalarni kreditlashda cheklovlarni ko'zda tutuvchi kreditlashning tarmoq limitlarini belgilash orqali tijorat banklari kredit portfelini diversifikatsiya qilish darajasini oshirish zarur ^[9].

N. Jumayevning xulosasiga ko'ra, xalqaro kreditlar bo'yicha qarzdorlik muammosining chuqurlashishi xalqaro investitsion kreditlardan foydalanish samaradorligining past ekanligi bilan belgilanadi ^[10].

TAHLIL VA NATIJALAR

Taraqqiy etgan mamlakatlarning bank amaliyotida banklar tomonidan korxonalarni kreditlashda kreditlash shakllaridan kompleks foydalanish yo'lga qo'yilgan bo'lib, ularning investitsion xarajatlarini kreditlashda lizing kreditlari va sinditsiyali kreditlardan keng foydalanilmoqda.

Buning ustiga, kreditlardan ko'riladigan zararlarni qoplashga mo'ljallangan zaxira ajratmalarining me'yoriy darajasini ta'minlanganligi ularning kreditlash salohiyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Shuningdek, taraqqiy etgan mamlakatlarda kredit portfelining diversifikatsiya darajasiga katta e'tibor qaratilishi kredit riski darajasini oshib ketishining oldini olishda muhim o'rin tutadi. Masalan, AQSh banklari kredit portfelining diversifikatsiya prinsipiga qat'iy amal qiladi. Shuning usun ushbu mamlakat tijorat banklarining kredit portfelida bitta tarmoq korxonalarga berilgan kreditlarning salmog'i 25 foizdan oshmaydi.

Tijorat banklari kreditlarining barqaror o'sishini ta'minlashning birlamchi zaruriy shartlaridan biri bo'lib, kreditlarning foiz stavkalarini past va barqaror bo'lishi hisoblanadi.

Quyidagi jadval ma'lumotlari orqali Rossiya tijorat banklarining depozitlari va kreditlarining foiz stavkalari barqarorligiga baho beramiz (1-jadval).

1-jadval: Rossiya Federatsiyasi tijorat banklarining milliy valyuta-rubldagi depozitlari va kreditlarining o'rtacha yillik foiz stavkalari, foizda ^[11]

Ko'rsatkichlar	2017-y.	2018-y.	2019-y.	2020-y.	2021-y.
Depozitlarning foiz stavkasi	8,2	5,9	5,6	4,1	4,4
Kreditlarning foiz stavkasi	12,1	10,5	9,5	8,3	8,8

1-jadvalda keltirilgan ma'lumotlardan ko'rish mumkinki, 2017–2020-yillarda Rossiya Federatsiyasining tijorat banklari tomonidan milliy valyutada qabul qilingan depozitlarning o'rtacha foiz stavkasini pasayish tendensiyasi kuzatilgan. Ushbu pasayish tendensiyasi mazkur davrda tijorat banklari tomonidan milliy valyutada berilgan kreditlarning o'rtacha foiz stavkasini pasayish tendensiyasiga ega bo'lganligi bilan izohlanadi. Buning ustiga, Rossiya tijorat banklari depozitlari va kreditlarining o'rtacha foiz stavkalari 2021-yilda 2017-yilga nisbatan sezilarli darajada pasaygan. Ushbu holatlar tijorat banklarining investitsion jozibadorligini ta'minlash nuqtayi nazaridan ijobiy holat hisoblanadi.

2-jadval: O'zbekiston Respublikasi tijorat banklari tomonidan milliy valyutadagi ddepozitlar va kreditlarning o'rtacha yillik foiz stavkalari, foizda ^[12]

Ko'rsatkichlar	2017-y.	2018-y.	2019-y.	2020-y.	2021-y.
Milliy valyutada jalb qilingan muddati 1 yilgacha bo'lgan depozitlarning o'rtacha yillik foiz stavkasi	14,2	14,9	16,1	16,3	15,5
Milliy valyutadagi kreditlarning o'rtacha yillik foiz stavkasi	16,2	21,1	23,7	22,3	20,8

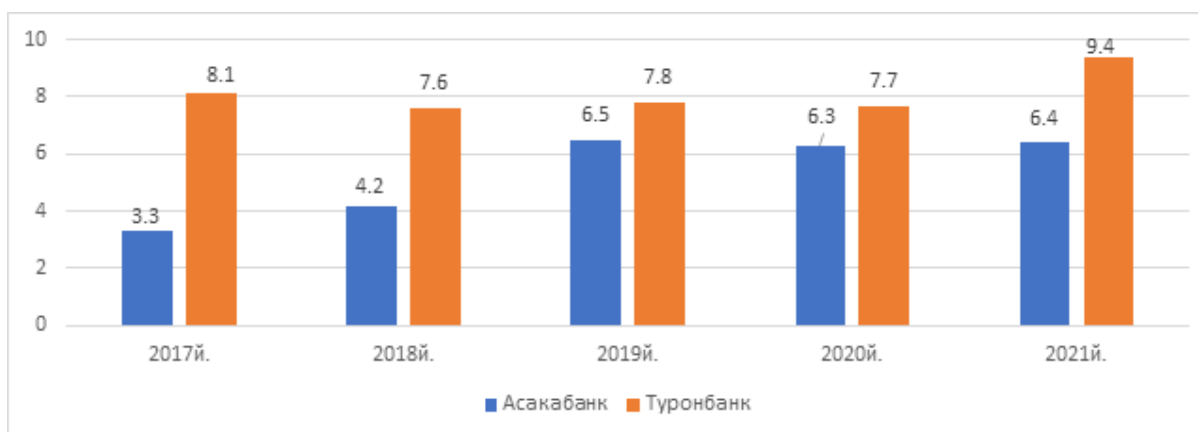
2-jadvalda keltirilgan ma'lumotlardan, respublikamiz tijorat banklari tomonidan milliy valyutada jalb qilingan depozitlar va milliy valyutada berilgan kreditlarning foiz stavkalari 2017–2021-yillarda nisbatan yuqori bo'lgan.

3-jadval: Bank of Americada (AQSh) kreditlardan ko'riladigan zararlarni qoplashga mo'ljallangan xazira ajratmalarining miqdori va darajasi ^[13]

Ko'rsatkichlar	2017-y.	2018-y.	2019-y.	2020-y.	2021-y.
Kreditlar bo'yicha xazira miqdori, mln. AQSh dollari	3396	3282	3590	11329	4594
Kreditlar bo'yicha xazira ajratmalarining brutto aktivlarga nisbatan darajasi, %	0,1	0,1	0,1	0,4	0,1

3-jadvalda keltirilgan ma'lumotlardan ko'rish mumkinki, Bank of Americada kreditlardan ko'riladigan zararlarni qoplashga mo'ljallangan xazira ajratmalari 2018–2020-yillarda o'sish tendensiyasiga ega bo'lgan. Bu esa, bankning kredit xizmatlarini takomillashtirish nuqtayi nazaridan salbiy holat hisoblanadi. Ammo, 2021-yilda ushbu ko'rsatkichning darajasi 2020-yilga nisbatan sezilarli darajada kamaygan.

3-jadvalda keltirilgan ma'lumotlardan ko'rinadiki, Bank of Americada kreditlardan ko'riladigan zararlarni qoplashga mo'ljallangan xazira ajratmalarining brutto aktivlarga nisbatan darajasi 2017–2021-yillarda barqaror bo'lgan (faqat 2020-yil bundan mustasno). Bu esa, bankning kredit xizmatlarini takomillashtirish nuqtayi nazaridan ijobiy holat hisoblanadi.

1-rasm: AT "Asakabank" va AT "Turonbank" da kreditlarning daromadlilikligi ^[14]

1-rasm ma'lumotlaridan ko'rish mumkinki, Asakabankda kreditlarning daromadliligi 2021-yilda 2017-yilga nisbatan sezilarli darajada oshgan. Biroq, 2020-yilda 2019-yilga nisbatan ushbu ko'rsatkichning pasayishi kuzatilgan.

1-rasm ma'lumotlaridan ko'rish mumkinki, Turonbankda kreditlarning daromadliligi 2021-yilda 2017-yilga nisbatan sezilarli darajada oshgan. Ammo, 2020-yilda ushbu ko'rsatkich 2017-yilga nisbatan sezilarli darajada pasaygan.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqot jarayonida quyidagi xulosalarni shakllantirdik:

- depozitlari va kreditlarining foiz stavkalari barqarorligiga baho
- 2017–2020-yillarda Rossiya Federatsiyasining tijorat banklari tomonidan milliy valyutada qabul qilingan depozitlarning o'rtacha foiz stavkasini pasayish tendensiyasini kuzatilganligi mazkur davrda tijorat banklari tomonidan milliy valyutada berilgan kreditlarning o'rtacha foiz stavkasini pasayish tendensiyasiga ega bo'lganligi bilan izohlanadi;
- respublikamiz tijorat banklari tomonidan milliy valyutada jalb qilingan depozitlar va milliy valyutada berilgan kreditlarning foiz stavkalari 2017–2021-yillarda nisbatan yuqori bo'lgan.

3-jadvalda keltirilgan ma'lumotlardan ko'rish mumkinki, Bank of Americada kreditlardan ko'riladigan zararlarni qoplashga mo'ljallangan zaxira ajratmalari 2018–2020-yillarda o'sish tendensiyasiga ega bo'lgan. Bu esa, bankning kredit xizmatlarini takomillashtirish nuqtayi nazaridan salbiy holat hisoblanadi. Ammo, 2021-yilda ushbu ko'rsatkichning darajasi 2020-yilga nisbatan sezilarli darajada kamaygan.

- Bank of Americada kreditlardan ko'riladigan zararlarni qoplashga mo'ljallangan zaxira ajratmalarining brutto aktivlarga nisbatan darajasini 2017–2021-yillarda barqaror bo'lganligi bankning kreditlash amaliyotini takomillashtirish nuqtayi nazaridan ijobiy holat hisoblanadi;
- Asakabankda kreditlarning daromadliligi 2021-yilda 2017-yilga nisbatan sezilarli darajada oshgani holda, Turonbankda kreditlarning daromadliligi 2021-yilda 2017-yilga nisbatan sezilarli darajada oshgan.

Fikrimizcha, respublikamiz tijorat banklari kreditlarining barqaror o'sishini ta'minlash uchun quyidagi tadbirlarni amalga oshirish lozim:

1. Tijorat banklari kredit portfelining sifatini oshirish uchun, birinchidan, kreditlash amaliyotiga zamonaviy bank texnologiyalarini joriy qilish yo'li bilan kreditlarning bahosini arzonlashtirish kerak; ikkinchidan, kreditlardan olingan foizli daromadlar bilan muddatli depozitlar bo'yicha foizli xarajatlar o'rtasidagi mutanosiblikni ta'minlash zarur; uchinchidan, korxonalarga berilgan kreditlardan ko'riladigan zararlarni qoplashga mo'ljallangan zaxira ajratmalari miqdorining oshib ketishini oldini olish maqsadida tasniflangan kreditlar tarkibining yomonlashishiga yo'l qo'ymaslik kerak.
2. Tijorat banklari kreditlarining resurs ta'minotini yaxshilash maqsadida, birinchidan, muddatli depozitlarni majburiy zaxira talabnomasidan ozod qilish kerak; ikkinchidan, tijorat banklarining qimmatli qog'ozlar bilan bog'liq bo'lgan emission operatsiyalarini pul-kredit siyosati va davlatning soliq siyosati instrumentlari vositasida qo'llab-quvvatlash lozim uchinchidan, tijorat banklarining depozitlarning barqaror bo'lmagan qoldig'idan resurs sifatida foydalanishlarini ta'qiqlash kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi PF–5992-sonli “2020–2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida”gi farmoni//www.lex.uz.
2. Синки Дж. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг. Пер. с англ. – М.: Алпина Бизнес Букс, 2007. – 1018 с.
3. Уерто де Сото Хесус. Денги, банковский кредит и экономические циклы. Пер. с англ. – Челябинск: Социум, 2008. – 666 с.
4. Каюков В. В., Каюков А. В. Совершенствование механизма обеспечения промышленных предприятий кредитными ресурсами // Труды Волного экономического общества России. – М., 2007. – Том №86. – С. 135–145.
5. Лаврушин О. И. Краткосрочное кредитование по укрупненному объекту в пределах кредитной линии. Банковское дело. Под ред. Проф. О. Лаврушина. – М.: KNORUS, 2016. – С. 430.
6. Goodell J.W. COVID–19 and finance: Agendas for future research // Finance Research Letters. 2020. Vol. 3. R. 103–105.

7. Xin E., Leung K., Xu St., Jiang F. (2020). Top ten issues for directors of commercial banks amid COVID-19: Building a better working world. China: Ernst & Young. – 10 p.
8. Sattarov O. B. O'zbekiston Respublikasi bank tizmi barqarorligini ta'minlash metodologiyasin takomillashtirish. I.f.d. ilm. dar. ol. uch. taqd. et. diss. avtoref. – T., 2018. – 25–26-b.
9. Muradova L. F. O'zbekiston iqtisodiyotini modernizatsiyalash sharoitida tijorat banklari aktivlari daromadliligini oshirish yo'llari. I.f.b.f.d. diss. avtoref. – T., 2018. – 22-b.
10. Jumayev N. X. O'zbekistonda valyuta munosabatlarini tartibga solish metodologiyasini takomillashtirish. I.f.d. ilm. dar. ol. uch. taqd. et. diss. avtoref. – T., 2018. – 26-b.
11. Статистический бюллетен Банка России//www.cbr.ru (Центральный банк Российской Федерации).
12. Milliy valyutadagi depozitlar va kreditlarning foiz stavkalaristavkalari//www.cbu.uz (O'zbekiston Respublikasining Markaziy banki).
13. Bank of America. Sheet. Annual Reports. 2017, 2018, 2019, 2020, 2021// <http://www.bankofamerica.com>
14. AT "Asakabank". Yillik hisobotlar. 2017, 2018, 2019, 2020//www.asakabank.uz; AT "Turonbank". Yillik hisobotlar. 2017, 2018, 2019, 2020//www.turonbank.uz

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2023. № 9

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

